

Utó (kereszt) nevek a Jászságban a 16. századi török hódoltság idején

A török adóösszeírások, a defterek hatalmas információs anyagának felhasználása, statisztikai- gazdaságtörténeti feldolgozása gyerekcipőben jár. Bár az ezredforduló környékén örvedetesen megszorodott a számuk, az adataikat felhasználó munkák alig-alig jelentek meg. A defterekben található információk feldolgozása azért nagyon fontos, mert történelmünk vizsgálatában először juthatunk nagy földrajzi területre kiterjedő s több időmetszetben is feldolgozható, a gazdaságtörténeti folyamatokat megvilágító adatsorokhoz. A török adóösszeírások mellett – talán éppen azok ösztönzésére is – az előző századokhoz képest tetemes adatmennyiséghez jutunk a tizedösszeírások fennmaradt anyagából is. A kettőt összevetve, kiegészítve sokkal átláthatóbb és plasztikusabb képet kaphatunk a 16. századról, mint amely az eddigiekből élénk tárul.

A 16. századi Jászság társadalmi-gazdasági élete két defterből, és az egri vár számadáskönyveiből, valamint más egyéb közzétett dokumentumokból ismerhető meg. A Jászság és központja, Jászberény korabeli társadalmi-gazdasági viszonyait Kocsis Gyula kiváló tanulmányai és kötete a szakirodalomban szinte egyedülállóan mutatják be.

E tanulmány szerzője a Közép-Tisza-vidék 16. századi gazdaság- és településtörténetét vizsgálva gyűjtötte, és gyűjti össze a mai Jász-Nagykun-Szolnok megye területén fekvő korabeli falvak és mezővárosok adatait. E gyűjtés főirányába nem tartozó mintegy „mellékes” adathalmaz, amely mind a vezeték, mind az utó (kereszt) neveket tartalmazza, felkeltette kíváncsiságomat, melynek a végső lökést Hajdú Mihály egy megjegyzése adta, amikor – a defterek kiadásának hajnalán – a következőket írta: „A XVI. század magyar és török adóösszeírásaiból sok történelmi forrásmunka jelent meg. Jóllehet... nem tekinthetőek névszótáraknak, de igen gazdag történeti névtárak, amelyekben hihetetlen gazdag keresztnévanyagot is talál a kutató...”

A következő sorokban ennek a névanyagának a statisztikai elemzésével próbálkozunk meg, azzal a céllal, hogy a nyelvszerek számára muníciót szolgál-

tassunk névtörténeti kutatásaikhoz. Az 1550-es és az 1570-es defter idevonatkozó anyaga mellett az egri vár számadáskönyvének részleteit, és a névadási változások tettenérése érdekében közvetlenül az ország felszabadítása után keletkezett Pentz-féle összeírás (1699) névanyagát is vizsgálódásunk alá vetjük.

Buda elfoglalása után a török hódítás hamar elérte a Jászság kiváltságolt területét is. 1546-50 között, a szolnoki vár – ezzel együtt az egész Közép-Tisza-vidék – eleste előtt néhány évvel a török adószedő gépezet már felmérte az általuk is egy egységben hagyott Jászságot. A hozzá hasonló jogállású Nagykunság falvait néhány évvel később a szolnoki szandzsák három náhijéjében (a közigazgatás legkisebb területi egysége) szétszórva találhatjuk meg. A Jászberényi náhije, mint a hatvani szandzsák egyik egysége, néhány más odasorolt, de nem jász faluval együtt. 1550-ben Jászberény város a tizenkét faluval együtt (Árka Szállás, Ágó, Jász Apáti, Dósa, Nígy Szállás, Jákó Halma, Mihál Telki, Kisir, Ladáni Szengyörgy, Jász Ladán, Szengyörgy, Bódok-Ház), valamint Kerek Udvar, Kürt, Heves Iváni,

Örs, Mizse, Száz Berek, Kőtelek alkotta a náhijét.

1570-ben Jászberény mezőváros mellett Kisér, Jász Apáti, Ágó, Bódokház, Kürt, Ladáni Szengyörgy, Jász Ladán, Örs, Kerek Udvar, Alataján, Mihál Telek, Mizse, Jákó Halma, falvak, Borsóhalma, Nagy Fénsszaru, Kis Fénsszaru, Szent András, Monostor, Rasang, Miske, Feneki, Sári puszták kerültek a defterbe.

Ebben a dolgozatban a továbbiakban szigorúan véve Jászberény, Ágó, Arokszallás, Apáti, Dósa, Alsószentgyörgy, Jákóhalma, Kisér, Boldogháza, Négyszállás, Kürt, Ladány és Jásztelek keresztnéveit vizsgáltuk meg. A falvakból 1245 utó (kereszt) nevet gyűjtöttünk össze, Jászberényből a két defter adatai mellett az 1576/79-es magyarvárosi névsort, valamint az 1699-es összeírást figyelembe véve 1669 keresztnév került vizsgálódásaink előterébe. Összesen tehát 2914 utó (kereszt) név statisztikája szerepel a továbbiakban. (1. sz. táblázat)

A defterek az adófizető nős férfiak, azok testvérei mellett a feltehetően a 15 évnél idősebb fiaik nevét is rögzítik. Továbbá a papok, a diákok és a ková-

1. sz. táblázat
A leggyakoribb utó (kereszt) nevek a Jászságban és Jászberényben

	Jászberény			Jászság				Jászváros	Magyarváros		
	1550	1570	Összes	1550	1570	1576	Összes	Egész	1550	1570	Egész
Ambrus	9	20	29	9	8	6	23	52	11	15	26
András	16	6	22	6	4	5	15	37	21	37	58
Balázs	16	24	40	4	5	2	11	51	19	26	45
Bálint	6	11	17	9	10	5	24	41	23	22	45
Benedek	15	11	26	4	7	3	14	40	21	39	60
Demeter	6	14	20	0	1	2	3	23	10	10	20
Ferenc	9	25	34	11	11	3	25	59	15	23	38
Gáspár	4	6	10	0	2	0	2	12	2	13	15
Gergely	18	18	36	9	9	11	29	65	22	27	49
György	21	13	34	9	8	3	20	54	19	41	60
Imre	8	7	15	5	6	2	13	28	16	23	39
István	10	10	20	13	8	3	24	44	27	38	65
Jakab	3	9	12	1	2	1	4	16	5	13	18
János	13	48	61	12	19	10	41	102	35	59	94
Kelemen	4	5	9	3	4	1	8	17	2	5	7
László	4	5	9	0	0	0	0	9	1	5	6
Lőrinc	6	7	13	4	2	0	6	19	13	13	26
Lukács	7	6	13	5	3	1	9	22	13	12	25
Márton	9	14	23	7	5	3	15	38	7	18	25
Mátyás	7	10	17	4	3	4	11	28	6	12	18
Máté	15	32	47	7	6	3	16	63	30	26	56
Miklós	8	11	19	10	2	1	13	32	13	16	29
Mihály	16	29	45	9	10	3	22	67	24	37	61
Pál	13	18	31	13	8	5	26	57	33	36	69
Péter	17	24	41	12	9	5	26	67	14	46	60
Tamás	10	12	22	4	4	4	12	34	13	19	35
Egyéb nevek	60	65	125	37	30	13	80	205	80	122	202
Összes	330	460	790	207	186	99	492	1282	495	753	1248

csok keresztnéveit is megismerhetjük, pld. György kovács, Pál pap, István „díják” stb. Mint az 1. sz. táblázat is mutatja a keresztnév (utó)nevek közül 26-ot választottunk ki, mint feltehetően a leggyakoribbakat, s azokat foglaltuk táblázatunkba. A végeredmény azonban azt mutatja, hogy a számításunk nem volt teljesen helytálló, hiszen az „egyéb nevek” közül néhányat többen viseltek, mint azt eredetileg feltettük. Így az Orbán (48 fő), az Antal (44), az Albert (43), a Bertalan (Berta) (29), a Borbás (Borlobás) (24), a Dénes (Dienes) (20), a Sebestyén (19), a Gál (18) név is felkerülhetett volna a huszonhatos táblázatba. Ennek alapján az 1. sz. táblázat vége így alakulhatna át: 19. Orbán 48, 20. Lukács 46, 21. Lőrinc 45, 22. Antal 44, 23. Albert 43, 24. Mátyás 42, 25. Demeter 21 és végül 26. Jakab 33.

Ami a Jakab keresztnévet illeti egy másik probléma is felmerül. A defterek fordítói eléggé szabadon adták vissza a Jakab, Jákob utónevet, s amennyiben összevon(hat)juk a kettőt akkor ez a 33-as érték 49-re emelkedik.

Táblázatunkból Jászberény két nagy településrészének, a Jászvárosnak és a Magyarvárosnak a névadási gyakorlatára is fény derülhet legalább két időmetszetben. Bővebb, nyelvészeti elemzése bizonyára a statisztikus számára nehezebben felderíthető összefüggéseket, mélységeket és érdekességeket is feltárhat.

A 16. századi nevek, névadási gyakorlat kontrolljaként a másfél évszázaddal későbbi, 1699-es Pentz-féle összeírást is vizsgálódásunk alá vontuk. (8) Ez a névsor már nem Jászvárost és Magyarvárost különböztetett meg, hanem helyi és jövevény lakosokat. Az országot a török uralom alól felszabadító sokéves háborúskodás után az alföldi települések régi lakosai mellett igen nagyszámú jövevény gyarapította a lakosság számát. Ez az összeírás tehát a helyi (226 fő) és jövevény (161 fő) keresztnévet (is) tartalmazza. A nem nyelvész számára is szembeütő a nevek számának drasztikus csökkenése. A másik jellegzetesség a 10 leggyakoribb keresztnév vizsgálatakor ugrik ki. (2. sz. táblázat)

150 évvel később a 10 leggyakoribb keresztnév: István (69), János (61), András (40), Mihály (40), Gergely (33), György (33), Pál (20), Mátyás (18), Péter (11), Márton (11). A keresztnév (utó)nevek huszonhatos mezőnye is csökkent hárommal, Ambrus, Balázs, Ke-

lemen nevű embert nem találunk a gondosan összeállított táblázatban. A teljesség kedvéért a többi keresztnév (zárójelben a számuk) a következő volt: Bálint (1), Benedek (5), Demeter (1), Ferenc (5), Gáspár (2), Imre (3), Jakab (6), László (1), Lőrinc (2), Lukács (1), Máté (4), Miklós (3), Tamás (6).

Ha e két, fentebb említett tényt összehasonlítjuk, talán nem merész az a megállapítás, hogy a keresztnév (utó)nevek változatossága a 150 év alatt erősen csökkent. Az adott időpontban használatos nevek használata koncentráltabbá vált, s a nevek színkálaja rendkívüli módon lecsökkent. E megállapítás alátámasztására álljon itt az úgynevezett

végén 86%-át adták az összes keresztnévnek. Nem csak a keresztnévek száma, azaz a névadás egyszerűsödött, de azok összetétele is. A statisztikus számára meglepő az olyan nevek kis száma, vagy éppen hiánya, mint a Sándor, a József. De, ha csak királyaink listáját nézzük, nem szerepel a Béla, a Károly, és nem találunk Endrét sem.

Felhasznált irodalom

Bayerle Gusztáv: *A hatvani szandzsák adóösszeírása 1570-ből.*

Hatvani Lajos Múzeum Füzetek 14.

Hatvan, 1998

Botka János: *Latin és magyar nyelvű források a Jászság XVI-XVII. századi*

2. sz. táblázat						
A keresztnévek számának és a 10 leggyakoribb keresztnév százalékos súlyának alakulása 1550–1699 között a Jászságban és Jászberényben						
	Jászság 1550-70	Jb. 1550		Jb. 1570		Jb. 1699
		Jászváros	Magyarváros	Jászváros	Magyarváros	
Első 10 keresztnév	632	160	107	252	100	336
Első 10 név az összes név %-ban	51	48	51	55	54	86
Az összes (utó)név száma	70	48	41	50	40	7

„egyéb nevek” sora a különböző időmetszetekben:

1. A jászsági és jászberényi egyéb nevek 1550-70-ben: Albert (43), Antal (44), Ágoston (5), Ádám (4), Barnabás (1), Bence (1), Bende (1), Bercsik (1), Bernát(Bernád) (1), Bertalan, Berta (29), Bertók (1), Borbás, Borlobás (24), Boldizsár (13), Dénes, Dienes, Dienös (20), Együd (Egyed) (3), Éliás (9), Ézsias (1), Fábian (9), Fóris (1), Fülöp (14), Gál (18), Gábor (1), Gelérd (2), Gyárfás (2), Istók (1), Jákob (16), Józsa (1), Kálmán (3), Katajpan (1?), Kilián (2), Kristóf (1), Lázár (5), Lénárd (2), Martin (1), Márkus (5), Menyhárt, Menyhért (7), Pelbárt (1), Sándor (4), Sebestyén (19), Simon (11), Vince (14), Vitális (1), Zsigmond (4).

2. A jászberényi egyéb nevek 1699-ben: Albert (4), Ádám (1), Dániel (2), Dávid (1), Gál (1), József (1), Valentin (1)

Összefoglalva: Abból a majdnem 3000 keresztnév (utó) névből, amelyet a defterek és a Pentz-összeírás alapján feldolgoztunk, a 16. században mintegy 30-ra tehető a gyakrabban adott nevek száma. A leggyakoribb nevek a 16. században mintegy felét, a 17. század

történetéhez. Szolnok Megyei Levéltári Füzetek 11. pp. 179-345.

Szolnok 1988

Fekete Lajos: *A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása. Jászsági Füzetek 4. Jászberény, 1968*

Hajdú Mihály: *Keresztnévszótárak repertórium. Magyar Névtani Dolgozatok 3. Budapest, 1977*

Hegyi Klára: *Jászberény török levelei. Szolnok Megyei Levéltári Füzetek 11. pp. 5-178. Szolnok, 1988*

Kocsis Gyula: *A Jászság népessége, társadalma, gazdálkodása a XVI-XVII. században. Budapest, 2005*

Kocsis Gyula: *A város a török hódoltság idején (1526–1699). In: Jászberény története a kezdetektől a reformkorig. (Főszerk.) Pethő László. pp: 77-134. Jászberény, 2012*

Papp Izabella: *Jászberény népessége a 17. század végén. In: Jászberény története a kezdetektől a reformkorig. (Főszerk.) Pethő László. pp: 135-192. Jászberény, 2012*

Sugár István: *Az egri vár 1594/95. évi számadása (második közlés), In: Archivum pp. 5-48. 1977*

Veresegyházi Béla
helytörténeti kutató